

Historisch en archeologisch onderzoek van het portus Eename ⁽¹⁾

door

A.L.J. VANDE WALLE

aan de Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel

IN de Xe en XIe eeuw staan we voor een der merkwaardigste verschijnselen in de Geschiedenis van West-Europa: het ontstaan der steden. In die periode ontrolt zich het wordingsproces van bekende handelscentra als Brugge, Antwerpen, Gent, Keulen, Parijs, St-Omaars, Valenciën, Amiens, Bordeaux en zooveel andere. Over de sociale, oeconomiche en cultureele evoluties die zich in verband hiermee voltrokken, hebben we slechts schaarsche gegevens, die onze gewettigde belangstelling niet kunnen voldoen. Het is bekend dat de historiographie uit de Xe en XIe eeuw, bijna uitsluitend door geestelijken opgesteld, deze verschijnselen volledig verwaarloost. Zij besteedt er slechts aandacht aan voor zoover zij belang hebben voor de geestelijke gemeenschap. Zoo zien we bv. den kroniekschrijver Gilles d'Orval over de vrijstellingen der stad Hoei heenstappen « ten einde zijn lezer niet te

-
- (1) Wij houden er ten zeerste aan al de personen en inrichtingen die ons tot nog toe hielpen de uitdrukking van onze bijzondere erkentelijkheid aan te bieden. In de eerste plaats gaat onzen dank aan den Weledelen Heer en Mevrouw Beaucarne te Eename, die spontaan hun merkwaardig privéarchief tot onze beschikking stelden en de opgravingen steeds op daadwerkelijke wijze aanmoedigden en ondersteunden. We betuigen hiermede onzen, welgemeenden dank aan Dr. Paul Rogghé en Dr. J. Dhondt uit Gent, die ons bij de geschiedkundige opzoekingen met hun geleerde ervaringen bijstonden. Verder mochten we ons deels bij de geschied-, deels bij de oudheidkundige studie

vervelen ». (2) Zeldzaam zijn ook de oorkonden en de getuigenissen van vóór de XIIIe eeuw die ons bereikten. (3) Zoodat we ten slotte voor dit tijdvak uit onze Geschiedenis over weinig gegevens en veel hypothesen beschikken. Dat een archeologisch bodemonderzoek voor alle zoeven genoemde localiteiten zoo goed als onmogelijk is kan men onmiddellijk gissen uit hoogervermelde nomenclatuur. Inderdaad hebben de vlug op mekaar volgende bouwperioden er overal den ondergrond totaal verwoest. Bovendien beletten de huidige bouwcomplexen er de gewenschte plaatsen te bereiken. Het portus « Iham » of « Eham », waarover wij het zullen hebben, vormt een gelukkige uitzondering hieróp. Dit portus, toen het na een niet onaanzienlijken bloei, in het midden der XIe eeuw ten onder ging ten gevolge van bepaalde politieke gebeurtenissen, zag op zijn puinen een abdij oprijzen. De overige plaats van het verdwenen portus werd tuin-, akker- en weidegrond der abdij, en bood ruimte voor de ontwikkeling van een dorp met een zuiver landbouw karakter. Evenals het portus verdween ook de abdij. (4) Onder de Fransche Revolutie werden haar gebouwen tot den grond afgebroken. Dit klooster liet ons niet alleen documenten na van onschatbare waarde, (5) maar bewaarde binnen zijn beluik (dat ca. 10 Ha. bedroeg)

---

verheugen in de vereerende belangstelling en raadgevingen van Prof. P. Fredericq, van Prof. Breuer, Directeur van den Rijksdienst voor Opgravingen, van Prof. C. Leurs, Prof. Vande Weerd, Prof. Ganshof van de Universiteit van Gent, en de Eerw. Broeders van het Hooger Instituut St-Lucas te Gent, in het bijzonder van Prof. Broeder Firmin en van Prof. Broeder Albert, alsook van Dr. Delrue van Rijssel, Prof. Meersseman van het Instituut St-Sabina te Rome, den Eerw. Heer M. Ascoop van de Normaalschool van St. Niklaas, en Dr. C. J. J. Wensma van Amsterdam. Wij danken van harte den Dienst van Bruggen en Wegen en het Havenbestuur der stad Gent voor hunne vriendelijke bereidwilligheid. Wij trokken ruimschoot nut uit de luchtphoto's en luchtphotogrammetrische plans opgenomen door de « Soc. Ann. Belge de Photographie Aérienne » en last but not least betuigen we onze erkentelijkheid aan den Photographischen Dienst en Laboratoria der Konkl. Musea van het Jubelpark te Brussel, onder leiding van Dr. P. Coremans, die door onze werken op den voet te volgen en zijn nuttige wenken veel bijgedragen heeft tot het algemeen welslagen van onze studie. Wij zijn allen ten zeerste verplicht.

- (2) H. PIRENNE, *Les villes et les institutions urbaines*, Alcan, Paris; N.S.E. Bruxelles, 1939, Deel I, bl. 380, 2.
- (3) H. PIRENNE, op. cit. t. I, bl. 380-381.
- (4) EDM. BEAUCARNE, *Histoire de l'abbaye d'Eename*, 1895, Gent, bl. 517; de afbraak gebeurde door Ant. Vanden Hende, bouwkw., Oudenaarde.
- (5) CH. PIOT, *Cartulaire de l'abbaye d'Eename*, Bruges, 1881. EDM. BEAUCARNE, *Notice sur la commune d'Eename*, 2 vol., 1895. Fonds Abdij van Eename, Rijksarchief te Gent. Privéarchief der familie Beaucarne te Eename, en verspreide stukken.

gronden, die tot op heden zo goed als onaangetast bleven en zich voor een oudheidkundige studie bijzonder gunstig voordoen.

Ons doel is niet in deze weinige bladzijden den lezer een uitgebreid verslag te geven van de talrijke opzoekingen, peilingen en opgravingen die we gedurende de laatste vier oorlogsjaren ondernamen, maar wel een synthese van de geschiedkundige navorschingen die het archeologisch onderzoek leidden en in het vervolg ook richting zullen geven.

TOESTANDEN DIE HET Xe EEUWSCHE CASTRUM (DE PRÆ-STEDELIJKE KERN) VOORAFGINGEN

Er kan met geen voldoende zekerheid uitgemaakt worden wat er eigenlijk het X^e eeuwsche castrum voorafging. Aan de grens tusschen de tegenwoordige gemeente Eename (6) en de gemeente Mater vinden we een karakteristieke toponomische benaming «Caster» voor een gehucht en een «casterstraat» die er doorheen loopt. Vannérus in «Le Limes et les Fortifications Gallo-romaines en Beligues» (7) vermeldt een zgn. Romeinsche heirweg die van uit het Oosten (Keulen) komt en loopt over Assche (8), Velzeke, Volkegem, en die verder over Wervicq naar Boulogne zou gaan. Deze baan moest dan ofwel te Oudenaarde, ofwel te Eename over de Schelde loopen (9). Bij peilingen te Eename (10) constateerden we de aanwezigheid van een oude bestrating ongeveer 2 m. onder het straatpeil van den huidigen Dendermondschen steenweg. Een onderzoek te Velzeke (11) op enkele plaatsen in de nabijheid van deze baan laat ons toe de meening van Vannérus bij te treden.

Een tekst van 847 vermeldt «*in pago Brabantensi, Securiacum*».

-
- (6) Eename is gelegen aan de Schelde, halfwege Gent en Doornik, Arr. en Kanton Oudenaarde. DE POTTER (FR.) en BROECKAERT. *Geschied. Gemeenten Oost-Vlaand., Arr. Audenaarde*, 1e deel.
  - (7) VANNERUS, *Le Limes et les fortifications Gallo-romaines en Belgique*, Bruxelles 1943, bl. 3, 8.
  - (8) Zie hierover S. DELAET, *Assche-Kalkhoven, een Gallo-Romeinsche nederzetting in onze gewesten*, *Bijdrage tot Geschiedenis en Oudheidkunde, Oudheid- en Geschiedkundige Kring van Gent*, Nov. 1943, bl. 29 tot 45.
  - (9) Zie J. DHONDT, *Bijdrage tot de Geschiedenis van Oudenaarde*, onuitgegeven manuscript, bl. 2.
  - (10) Peilingen die we aldaar ondernamen op 27 Oct. 1944, niet gepubliceerd verslag.
  - (11) Dit blijkt uit een onderzoek dat we samen met Dr. S. J. De Laet ondernamen in Nov. 1943.

Neonifium, Baceroth, Deccla, Squindresch, Bersalis ». « *Squindresch* » door Piot geotographieerd « *Squindresch* », wordt geïdentificeerd met « *Zwijndriesch* », een afhankelijkheid van Eename (12). Dit is de oudste vermelding die we ontmoeten van een plaatsnaam van Eename. Het betreft een plaats ca. 800 m. verwijderd van de plaats waar we in de Xe eeuw de burcht weten staan. Nu stelt zich de vraag: indien er reeds op dit oogenblik een handelscentrum te Eename bestond, zou men niet oogenschijnlijk deze « *Zwijndriesch* » in verband met Eename hebben vermeld? Nog een andere vraag dringt zich op: bedoelde men in 847 met « *sguindresch* » eenzelfde oppervlakte grond of een grootere dan diegene waarmee we in de XVIe en XVIIe eeuw (13) en heden nog « *Zwijndriesch* » bedoelen? Wijst deze toponomische naam niet op een ruraal karakter dezer plaats? Of bestond er desondanks reeds een portus of een castrum dat op het einde der IXe eeuw verdween, zooals enkele onbetrouwbare geschied- en kroniekschrijvers uit de latere tijden hardnekkig blijven bevestigen? (14)

Jammer genoeg zijn al deze gegevens nog slechts vaag. Alleen een deskundig geleide spade kan bijdragen tot de oplossing van het probleem.

Vóór den bouw van het castrum, was Eename een uitgebreide parochie toegewijd aan St-Vedast (15) die zich uitstrekte langs den rechteroever van de Schelde. Later werd de parochie gescheiden in Nedereename, waar de primitieve kerk stond, en Eename (16).

In de Xe eeuw was het gebied waarschijnlijk staatseigendom, toen het in handen kwam van Graaf Godfried van Verdun, hertog van Neder-Lotharingen, die in de streek een reeks staatsgoederen verwierf. (17)

De configuratie van den bodem die ook een zekere rol speelde in de keuze van de plaats van den burcht en het ontstaan der handelsagglomeratie, is in de nabijheid van de Schelde gekenmerkt door weiden en vochtige meerschen. (18) Een soort kleine landtong die iets hooger

(12) BONENFANT P., *Le Pagus de Brabant*, Bulletin de la Soc. d'Etudes Géographiques, mai 1935, p. 36-37.

(13) Zie *Cadastraal Atlas der Abdij van Eename*, privéarchief Beaucarne.

(14) Deze worden vermeld in Beaucarne, op. cit., deel I, bl. VII. *Un annaliste, qui a écrit sur des documents que nous ne possédons plus...*

(15) J. DHONDT, op. cit. bl. 3.

(16) Id.

(17) Id. bl. 3-9.

(18) *Cadastraal Atlas der abdij van Eename*, op. cit., en onuitgegeven « *Memo-riaal* » van abt. ANT. DE LOOZE, manuscript, bl. 140 e.a., Archief Beaucarne, Eename.

gelegen is dan de omringende weiden, schuift erin vooruit. (19) Het is daarop dat de burcht en de handelsnederzetting zullen ontstaan. Het is eveneens over deze kleine landtong dat een oude baan in den overtocht van de Schelde voorzag. (20)

DE PRÆ-STEDELIJKE KERN

Naar algemeenen regel ontstaan de portussen in de Xe en Xle eeuw, in de nabijheid, dikwijls in de onmiddellijke omgeving van een versterking. (21) Het castrum (22) van Eename was de hoofdvesting van de mark Eename. Deze ontstond onder volgende omstandigheden: Na de definitieve incorporatie van Lotharingen in het Deutsche Rijk, in 925, door Hendrik de Vogelaar bewerkstelligd, werden de Brabantse Graafschappen, in het bijzonder de twee westelijke zijden die aan de Schelde grensden, — de Graafschappen Chièvres en Biest — de grensgebieden van het Deutsche Rijk tegenover Frankrijk en zijn machtigen vazaalstaat Vlaanderen (23). Ten einde het hoofd te bieden aan de niet ophoudende ondernemingen van de Fransche Carolingers en de Graven van Vlaanderen, vereëngde Otto I, omtrent het midden der Xe eeuw, de twee Westelijke Graafschappen tot een enkele Mark. Hij stelde aan het hoofd van Iham, ook Eiham genoemd (24) een zekeren Godfried van Verdun, uit het huis der Ardensche Graven. (25)

-
- (19) **Opmetingen 1943**, door J. DUCATILLON, landmeter te Oudenaarde voor den Rijksdienst voor Opgravingen.
- (20) Dit besluit dringt zich op. Indien men den steenweg op Brussel, gaande van Mater naar Eename volgt eens voorbij de St-Laurenskerk, verder verbindt met de St-Salvatorportuskerk en vandaar doortrekt naar den burcht. Recht over den burcht, aan den overkant van de Schelde teekent zich deze baan heden nog duidelijk af op het grondgebied van de gemeente Eine.
- (21) **GANSHOF FR., Over Stadsontwikkeling tusschen Loire en Rijn gedurende de Middeleeuwen**, Standaardboekhandel Antwerpen, Hoofdst. II.
- (22) Sig. Auct. Affl. M. G. SS. VI. 399, 'op het jaar 1005, in verband met Godfried van Eiham «Erat autem oppidum et castrum munitissimum et sedes principalis ducatus regni Lotharici...».
- (23) Zie hierover **FRANZ-REINHOLD, Die Marken Valenciennes, Eename und Antwerpen im Rahmen der Kaiserlichen Grenzsicherungspolitik, in Rheinische Vierteljahresblätter**, jg. X, 1940, blz. 229-276, voornamelijk «Die planmäßige Anlage und das Character des Markensystems».
- (24) Sig. Auct. Affl., loc. cit.
- (25) Meer inlichtingen over dit geslacht kan men vinden in H. REIM, **Die Ahnen und Geschwister des Ersten Luxemburger Grafen Siegfried**, Diss. Bonn.

een familie die steeds goede betrekkingen had onderhouden met de Ottónen. (26)

Als vermoedelijke datum voor het bouwen van den burcht en het oprichten van de Mark Eename zijn we geneigd 974 te aanvaarden (27), d.i. namelijk het tijdstip waarop de gespannen verhouding tusschen Duitschland en Frankrijk en de Graaf van Vlaanderen haar hoogtepunt bereikte (28) en de aanwezigheid van een versterking noodzakelijk was.

Het castrum of castellum (29) was gelegen aan het uiteinde van voormelde landtong, omspoeld ten Westen door de Schelde zelf, ten Noorden en ten Oosten door een arm ervan, later genoemd : « le vieil escaut » (30), en ten Zuiden afgesloten door een breede sloot. Verwarring met den zgn. « Torre ten Walle » die zich in de nabijheid bevindt is niet mogelijk, aangezien we weten dat de burcht in 1063 in het bezit komt van den abt van Eename (31), en de abdij slechts in 1278 in het bezit komt van het « Torreken te Walle » (32). Verwarring met twee andere kadastrale perceelen gelegen te Nedér-Eename, respectievelijk genoemd « de borcht » en de « cleene borcht » is eveneens uitgesloten, zooals duidelijk zal blijken uit het vervolg van deze studie (33). Burchten, zooals die van Eename, zijn ons slechts bekend uit enkele uitlatingen van kroniekschrijvers en enkele zeldzame verminkte substructies. Het castrum van Eename behoort tot het type der waterburchten, waarvan de plattegrond veel eenvoudiger voorkomt, omdat zij niet zooals de hoogteburchten aan menigvuldige eischen moet voldoen vanwege het reliëf van den bodem. Binnen de omheining van dergelijke burchten (34) vinden we gewoonlijk een zgn « domus » of « camera comitis » d.i. een donjon dat zich gewoonlijk in het midden en misschien

---

(26) FR-REINHOLD, R. V., op. cit. bl. 235.

(27) DHONDT, op. cit. bl. 1, 3.

(28) Ibid.

(29) Vermeld als « castrum » in Sig. Auct. Affl., op. cit. en eveneens in de Gesta Episc. Camerac., op. cit., en vermeld als « castellum » in Piot, Cart. Abb. Eename., op. cit., N° 1.

(30) Zie hierover verder in deze studie in verband met de kerken : de ligging van de burchtkapel die ons toeliet ook het castrum binnen zijn natuurlijke grenzen te situeeren.

(31) PIOT, op. cit., N° 1.

(32) PIOT, op. cit., pp. 290-292.

(33) Cadastr. Atlas der Abdij van Eename, op. cit.

(34) H. PIRENNE, op. cit., bl. t. I, p. 130.

te Eename iets meer naar het Noorden of het Westen bevond (35). Gewoonlijk ontmoette men er een kerk bediend door kanunniken (St-Donaas te Brugge, Ste-Veerle te Gent, St-Amaat te Dowai, St-Pieter te Rijssel, St-Winnox te Bergen (36). We weten dat er te Eename binnen in het castrum (*infra castrum*) een kerk opgetrokken was toegewijd aan O.L. Vrouw en eveneens bediend door kanunniken (37). Deze stichtingen hadden doorgaans de algemeene plattegrond-schikking van een kleine abdij met een kloosterpand (38). Te Eename grensde de collegiale kerk aan den Zuidmuur van de ommanteling van den burcht. We mogen niet uit het oog verliezen dat Eename de « *sedes principalis* » van de Mark genoemd werd, en dit niet zonder invloed kan geweest zijn op den bouw van den burcht.

De oppervlakte van den burcht van Eename komt eerder klein voor in vergelijking met sommige andere. Het castrum te Eename heeft slechts één Ha. oppervlakte, wat gering blijkt in vergelijking met het castrum van Gent; dat 4 Ha. 75 a. bedroeg en dat van Antwerpen dat men op 4 Ha. 77 a. berekende, terwijl dat van Provins maar 82 a. telde (39).

In verband met het ontstaan van de handelsagglomeratie kunnen we hieruit besluiten dat de oppervlakte van het castrum te Eename te klein was om een aanzienlijke handelaarsbevolking te herbergen (40). Het portus zou dus buiten de ommanteling van het castrum ontstaan. Hieruit blijkt eveneens, dat het niet zonder belang zal zijn het onderzoek van den bodem op de plaats van den burcht door te zetten.

DE HANDELSNEDERZETTING (HET PORTUS).

In den algemeenen regel is de kiemcel waaruit zich een portus (41) als Iham ontwikkelde, een nieuwe nederzetting, een nederzetting van

-
- (35) D.w.z. nader bij de Schelde; binnen de omheining waren ook de kapittelgebouwen aanwezig.
- (36) PIRENNE, *ibid.*
- (37) *Gesta Episc. Camerac.*, loc. cit., « *Infra castro vero monasterium in honore S. Maria, deputatis canonicis...* »
- (38) C. ENLART, *Manuel d'Archéologie Française, depuis les temps Mérovingiens jusqu'à la Renaissance*. Deuxième partie, Architecture civile et militaire, Paris, 1929, Tome I, p. 9.
- (39) GANSHOF, *op. cit.*, bl. 16.
- (40) Cfr. GANSHOF *op. cit.* p. 27.
- (41) Voor « Iham » als « portus » vermeld zie verder.

personen die bedrijven van een heel anderen aard uitoefenden dan de bevolking van het omliggende platteland. In de allereerste plaats handelsbedrijvigheid of een bedrijvigheid die met den handel verband hield (42). De gunstige gelegenheid voor zulk een bedrijvigheid moet zich te Eename reeds vroegtijdig hebben voorgedaan. De natuur bevoorrechtte deze plaats. De vloed van de zee liet zich op de Schelde tot iets voorbij Eename voelen en ging niet verder ten gevolge van de hoogere ligging van den bodem (43). Met het gevolg dat de booten die zich tot daar lieten meedrijven, dan verder moesten getreild worden, (44), hetzij door manschappen of paarden (45), die ter plaatse moesten kunnen gevonden worden. Maar verder stroomopwaarts is de diepgang van de Schelde geringer dan stroomafwaarts, als gevolg derzelfde geografische gesteldheid. D.w.z. dat de scheepvaart stroomopwaarts moest gebeuren door booten met een kleineren diepgang (46) en al de daaruit voortvloeiende bedrijvigheden te Eename konden uitgeoefend worden.

Dat deze bewoners van Eename, in de teksten aangeduid als « coloni » (47) in tegenstelling met de « ruricoli » (48) (eigenlijk « rustici ») van dezelfde plaats, ook nog op een andere wijze actief waren, mag men gerust veronderstellen, doch den aard dier bedrijvigheid is niet juist te bepalen. De gelegenheid aan wolnijverheid te doen bestond eveneens, gezien de aanwezigheid van vochtige weiden, waar later de abdij haar kudde schapen laat grazen (49). We mogen in verband hiermede doen opmerken dat H. Pirenne in zijn werk « Les Draps de Frise » de gynecéa der Heeren van Eename en Ath vermeld, die in de XIe eeuw de wol hunner kudden verwerken (50). Dit is echter

-
- (42) Cfr. FR. GANSHOF, op. cit., bl. 50 en vlg.
- (43) Gegevens ons verstrekt door den Dienst van Bruggen en Wegen te Gent en het Havenbestuur van Gent. De noodige teekeningen en doorsneden op den stroom, zullen we in latere rapporten publicceeren. Zij bevestigen ruimschoots de hoogervermelde gegevens.
- (44) Id.
- (45) Zie het « Tapijt van Bayeux » (Enlart, Arch. Militaire, t. II, p. 663) verm. einde XIe eeuw geweven, stelt transportschepen voor die zeilen gebruiken om zich voort te bewegen.
- (46) Id. het verschil tusschen boot en vrachtschip komt duidelijk voor op de afbeeldingen van « Tapijt van Bayeux ».
- (47) PIOT, op. cit., N° 2. « locus quem dicunt Eham, qui jam pridem satis floruerat seculariter et membris et colonis... »
- (48) PIOT, id. N° 1.
- (49) Onuitgegeven « Memoriaal van ANT. DE LOOZE, op. cit., p. 153, « regulen voor den schaper ».
- (50) p. 77 en 76.

onvoldoende opdat we evenals voor Gent, tot het bestaan eener lokale lakennijverheid zouden mogen besluiten. Later ontmoeten we te Eename eveneens het verwerken van vlas (51).

De eerste handelsnederzetting moet ontstaan zijn in functie van het castrum en de handelswegen, of juister van de banen en de aanlegkaaien aan de Schelde.

Wij hebben de verschillende mogelijkheden voor het ontstaan van aanlegkaaien onderzocht. Deze hangen af van de inwerking van den « Thal-strom » op de oevers van de rivier. Van de twee voornaamste mogelijkheden die zich aldus voordeden (52) is de eerste en wel de bijzonderste, de binnenbocht van den zgn. « Vieil Escaut » waarvan de toegang beschermd werd door het castrum, en die gelegen was dichtbij de baan, en die bovendien het niet te onderschatten voordeel bood niet aan de onmiddellijke grens te liggen van het Graafschap Vlaanderen, voordeel dat nog duidelijker naar voren zal komen in het vervolg van deze bijdrage. Het is mogelijk dat er eveneens een aanlegkaai bestond, in de nabijheid van de St-Vedastuskerk te Nedereename. We vinden op de kaarten van de XVIe en XVIIe eeuw (53) zulk een kaai aangeduid onder de benaming « Breenaert ». Wij zijn geneigd deze eerste mogelijkheid aan te nemen, te meer daar het portus zich later in die omgeving ontwikkelt, wat door de ligging der latere portuskerken atdoende bewezen wordt (54).

Niettegenstaande den strijd die omstreeks het jaar 1000 tusschen het Graafschap Vlaanderen en Duitschland begon (55), en onder meer den middenloop van de Schelde betrof (56), vinden we in de Sig. Auct. Affl. (SS.VI. p. 399) op het jaar 1005, Eham vermeld als « oppidum et castrum munitissimum et sedes principalis ducatus regni Lotharici... ». Het woord « oppidum » gebruikt de kroniekschrijver eveneens wanneer hij het heeft over Milaan, Assche, Oudenaarde, Wavre (Brabant). We mogen hieruit besluiten dat Eename niet alleen zijn aandacht ge-

---

(51) VANDEN HAUTE C. « La campagne de Louis XIV autour d'Audenarde et de Gand, d'après un mémorial inédit d'Antoine de Looze, abbé d'Eename », Gand, W. Siffer, 1922; p. 17 (F^o. 51).

(52) Wij hebben eveneens rekening moeten houden met de mogelijke verplaatsing van het rivierbed.

(53) Cadastraal Atlas der Abdij van Eename, op. cit.

(54) Zie verder in verband met de kerken van het portus.

(55) DHONDT, op. cit., bl. 1.

(56) Id.

trokken heeft als versterkt kasteel, maar ook als localiteit. Dat Iham toen reeds als handelsagglomeratie versterkt was, is niet uitgesloten gezien zijn ligging aan de grens, maar niet afdoend bewezen. Het is niet onbelangrijk in aansluiting hiermee te doen opmerken dat bv. te Keulen de « Rheinvorstadt » reeds omwijd was in 948, (57). Namen reeds een versterkt portus of vicus had in 937, (58), Luik zijn eerste stadomwalling bezat vóór 1002, (59), terwijl Doornik slechts tusschen 1050 en 1090, en Gent en Dowaaï slechts voor het einde der XIe eeuw door wallen versterkt werden (60). Wij besluiten hieruit dat het voor de studie van het portus van Eename niet zonder belang zou zijn de wallen die door de latere abdij blijkbaar ter verdediging werden gebruikt, archeologisch te onderzoeken. We bedoelen hiermee voornamelijk, de „Langhe Gracht”, „de Kerckhofgracht”, „de Proesdiegracht” en de grachten aan het „Coiweken” (61).

We weten dat reeds bij den aanvang van de XIe eeuw, misschien einde Xe, Godfried van Verdun den handel te Eename bevorderde (62). Hij richt er alles in wat voor den handel noodzakelijk was (63), o.m. : « navigium » (64) waardoor we ofwel scheepvaart of aanlegkaai moeten verstaan, alsook een markt (mercatum), (65), terwijl hij er het tol (teloneum) eischte. (66)

In 1011 vinden we Iham als portus vermeld (67). In 1012 kwam het tot een vrede tusschen het Graafschap Vlaanderen en Duitsch-

(57) GANSHOF op. cit., p. 36.

(58) Ibid.

(59) Ibid.

(60) Ibid.

(61) Cadastraal Atlas der abdij van Eename, op. cit.

(62) GESTA EPISC. Camerac, op. cit., (M.G.H.SS., t. VII, p. 465) « De villa Iham. Est etiam locus super Scaldum fluvium, quem dicunt Iham, ubi modernis temporibus honorabilis vir comes Godefridus, et uxor sua Mathildis, Matrona videlecit memorabilis (erat enim suum praedium, suis usibus opportunum) castro quidem munito: navigium, mercatum, teloneum, caeteraque negotia statuerunt. Infra castrum vero monasterium in honore Sanctae Mariae deputatis canonicis, fundaverunt. Extra autem Herimannus filius duo monasteria struxit, unum Sancto Laurentio, alterum Sancto Salvatori. Nunc igitur locus, utpote noviter instructus, ex omni sufficientia floret, et tamen esset uberior, nisi crebro hostili incursione quateretur, quod maxime ab inimicis Dei patitur, pro stabilitate regni et fidelitate imperatoris. »

(63) Zie voorgaande noot.

(64) Zie voorgaande noot.

(65) Zie voorgaande noot.

(66) Zie voorgaande noot.

(67) VITA S. MACHARI (M.G.H. SS. T. V. 2 p. 616) « Ex ginentio comitis Heinrichi, de portus scilicet Einhamma l... »

land (68), maar reeds in 1020 grepen opnieuw vijandelikheden plaats (69). Welk een invloed deze politieke gebeurtenissen juist uitoefenden op het portus is niet bekend.

Waarschijnlijk werd een gedeelte ervan vernield (70). Reeds voor 1029 bleek het noodzakelijk twee nieuwe kerken aan de reeds bestaande toe te voegen (71). De eene werd toegewijd aan St-Salvator en de andere aan St-Laurens, respectievelijk ca. 275 m. en ca 575 m. van den burcht gelegen. (72) De oude moederkerk St-Vedastus was ongeveer 900 m. ten Noord-Oosten van dezelfde plaats gelegen.

Het aantal der kerken, dat even talrijk is als deze van Gent op hetzelfde oogenblik, kan een approximatief idee geven van de dichtheid van de bevolking van Iham.

Vergelijken we even: de St-Veerlekerk in het Gravensteen te Gent, de O.L. Vrouw collegiale in de burcht te Eename. Te Gent waren misschien de twee abdijkerken toegankelijk voor de portusbewoners, en te Eename de twee portuskerken St-Salvator en St-Laurens; Daarboven bestonden nog te Gent de portustempel St. Jan en te Eename stond de moederkerk beslist open voor de «coloni». (73)

In 1033 deed Boudewijn V een aanval op Eename, verwoestte de burcht en wist zijn macht tot over de Schelde uit te breiden (74). De keizer kwam echter weer opdagen, doch moest zich ten slotte in 1040 bij Boudewijns verovering neerleggen (75). Het portus leed onder al deze gebeurtenissen (76).

Na den dood van Markgraaf Godfried van Eename, ging de heerschappij over de Mark en meteen den burcht over op zijn zoon Herman, die op zijn beurt stierf in 1029 (77). Zijn schoonzoon Reinier V

---

(68) DHONDT, op. cit., bl. 2, 6.

(69) Ibid.

(70) *Gesta Episc. Camerac.*, loc. cit.

(71) Herman, zoon van Godfried van Verdun stierf in 1029, DHONDT, *ibid.* bl. 5.

(72) Deze Herman richt deze twee kerken op, *Gesta Episc. Camerac.*, loc. cit.

(73) DE CLERCQ, *Kerkelijke Instellingen te Gent, in verband met de oudste stedelijke Geschiedenis.* (Nederlandsche Historiebladen d. 3).

(74) DHONDT, op. cit., bl. 4, 18.

(75) *Id.*, bl. 1; 4, 19-20.

(76) *Gesta Episc. Camerac.*, loc. cit.

(77) DHONDT, op. cit., bl. 5, 21.

van Henegouwen erfde Eename van hem. (78). Deze Reinier liet op zijn beurt Eename over aan zijn zoon Herman. (79)

In 1047 sluit de Graaf van Vlaanderen het bekendt accoord met dezen Herman, waardoor blijkbaar de wettige Graaf van Eename de rechten van den Graaf van Vlaanderen over het land van Aalst erkende (80). Aan dit feit hecht men terecht een groot belang in onze Vaderlandsche Geschiedenis.

Maar het einde van Iham was nakend. Inmiddels was de «turris» te Oudenaarde, een mijl stroomopwaarts van Eename, aan den Vlaamschen oever gebouwd geworden (tusschen 1000 en 1034) (81). Een kroniek die gaat tot in 1044 getuigt nog van den bloei van Eename; dat na een vernieling was heropgestaan (82). Na 1044 en voór 1063 was het portus Iham bijna of heelemaal te niet (83), en verzekerde door zijn verval de glorie van het intusschen ontstane Oudenaarde, dat weldra de rol van oëconomisch en militair centrum in de plaats van Eename zal vervullen (84).

In 1063 stond Boudewijn III het territorium en de oude burcht (antiquum castellum) af aan een monnik, Walbert geheeten, afkomstig van de abdij van St-Vaast, om er een abdij op te richten (85). Naast de godsdienstige overwegingen die hem hierbij konden leiden, streefde hij oogenschijnlijk terzelfdertijd een practisch doel na: het buiten betwisting stellen van het eigendomsrecht van het domein en beletten dat het opnieuw in handen zou vallen van vijanden. Het is ook niet uitgesloten dat hij Walbert, den hierboven genoemden monnik, wou begunstigen.

De eerste abt van de abdij richtte de gebouwen van de abdij op aansluitend bij de kapel van het castrum, of misschien betrok hij eenvoudig de woonsten der kanunniken indien deze nog recht stonden (86).

---

(78) Ibid.

(79) Ibid.

(80) Ibid.

(81) Ibid. bl. 4, 16.

(82) Gesta Episc. Camerac., loc. cit.

(83) 1044, d.i. na het schrijven van de Gesta Episc. Camerac., loc. cit. - 1063, stichting van de abdij van Eename (PIOT, op. cit., Nr. 1).

(84) DHONDT, op. cit., bl. 5 en 10.

(85) PIOT, op. cit., Nr. 1.

(86) PIOT, op. cit., Nr. 356, « Acte concernant l'état de l'abbaye., et la réedification de la chapelle de St-Marie, qui était tombée en ruines... »

Indien de burcht op dit tijdstip nog niet ontmanteld was, dan werd hij het door den eersten abt (87).

Enkele jaren na de stichting (88) bracht men de «abdij en de tienden» over naar de dichtbij gelegen St-Salvatorskerk (89). De castrale kapel, ook «Capelle te Lotharijcke» of «la Gallerie» genoemd, geraakte mettertijd in verval, niettegenstaande de uitdrukkelijke belofte der monniken haar in goeden staat te onderhouden (90).

In 1641 vermeld Sanderus (91) nog het bestaan van de puinen dier kapel achter de gebouwen van de abdij. Een geschetste kaart uit het midden der XVIIIe eeuw (92) (vermoedelijk door Jan Baele van Gent opgemaakt) situeert de puinen van deze «kapel te Lotharijcke». Uit beide aanwijzingen konden we de ligging opmaken van deze kapel die verdween samen met de abdijgebouwen onder de Fransche Revolutie. Maar door het terugvinden van bovengenoemde kapel konden we ook den burcht binnen zijn natuurlijk kader van waterlopen situeeren. Een andere redeneering liet ons toe de plaats van de drie andere kerken terug te vinden. In de stichtingsoorkonde van de abdij van Eename (93) waarin de bezittingen van den toekomstigen abt beschreven worden, is er sprake van «ecclesiae» die gelegen zijn ten Westen van den geheelen heuvel (totius clivi). Deze meervoudsvorm veronderstelt dus ten minste twee kerken. De eerste is ongetwijfeld de castrale kapel waarover wij het zoo juist hadden. De tweede is de St-Salvatorkerk. Deze overleefde ook het portus. We weten dat enkele jaren na de stichting, de gebouwen van de abdij overgebracht werden naar de kerk (94). In een tekst van 1139 (95) lezen we dat men de oude abdijkerk afbrak en er een nieuwe bouwde. Dat men de oude eerst moest afbreken vooraleer men de nieuwe kon bouwen, wijst er op dat de laatste de zelfde plaats innam als de eerste.

Nadien werden slechts restauraties aan de abdijkerk aangebracht, en uit de archieven konden we besluiten dat het een Romaansche kerk

---

(87) DHONDT op. cit., bl. 3, 15.

(88) PIOT, op. cit., N°. 356 en BERLIÈRE (I.D.U.) Documents inédits pour servir à l'hist. eccl. de la Belgique, T. 1, p. 118 (Maredsous, 1894).

(89) Ibid.

(90) Ibid.

(91) SANDERUS ANT., *Flandria Illustrata*, 1641, 2 vol. p. 246.

(92) Zie kaarten JAN BAELE, *Archief Beaucarne, Eename*.

(93) PIOT, op. cit., N°. 1.

(94) PIOT, op. cit., N°. 356.

(95) SIGEBERT, M.G.H.SS. VI, p. 400. «anno 1139, dejecta est vetustate Eihamensis ecclesia, et incepta est nova».